

Амантур уулу Э.

**ИСЛАМ МАМЛЕКЕТҮҮЛҮГҮНДӨ СУННИТ
ЖАНА ШИИТ МАМЛЕКЕТТИК МОДЕЛДЕРИНИН
ТАРЫХЫЙ ӨНҮГҮҮСҮ**

Амантур уулу Э.

**СУННИТСКАЯ И ШИИТСКАЯ МОДЕЛИ
ГОСУДАРСТВА В ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ИСЛАМСКОЙ
ГОСУДАРСТВЕННОСТИ**

Amantur uulu E.

**SUNNI AND SHIITE MODELS OF THE
STATE IN THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT
OF ISLAMIC STATEHOOD**

УДК: 93 (07)

Макалада ислам мамлекеттүүлүгүнүн тарыхында сунниттик жана шииттик мамлекеттик моделдеринин калыптанышы жана өнүгүүсү каралган. Ислам цивилизациясы мамлекеттин эки негизги моделин сунуш кылды. Биринчи модели суннит агымынын көз карашында түзүлсө, экинчиси шиит агымынын негизинде түзүлдү. Азыркы учурда ислам дини мамлекеттик дин деп кабыл алынган бир катар мамлекеттерде кайсы бир деңгээлде мына ушул эки модели негиз кылып алышкан. Ислам мамлекетин түзүү азыркы убакта да актуалдуу бойдон калды. Мамлекеттүүлүк боюнча ислам доктриналарын тигил же бул социалдык-саясий шарттарда жана акыркы убактарда исламды саясатташтыруу процессинин фонунда ишке ашыруу жолдору өзгөчө кызыгууну жана талаш-тартышты жаратып келет. Бийликтин суннит жана шиит концепциясынын негизинде теократиялык мамлекеттин түзүлүү тажрыйбасы ислам мамлекеттүүлүгүнүн тарыхында уникалдуу кубулуш.

Негизги сөздөр: ислам мамлекети, ислам цивилизациясы, суннит, шиит, халифат, конституция, келишим.

В представленной статье рассматривается история становления и развития суннитских шиитских государственных моделей исламской государственности. Исламская цивилизация предложила две основные модели государства. Первая модель государства была сформирована в рамках суннитских традиций, вторая основана в рамках шиитских течений. В настоящее время в ряде стран, где ислам является государственной религией, ориентируются в большей или меньшей степени на одну из этих моделей. Проблема устройства исламского государства актуален и в настоящее время. Особый интерес и дискуссию вызывают пути реализации исламской

доктрины о государственности в отдельно взятой социально-политических условиях и в особенности на фоне усилившихся за последнее время процессов политизация ислама. Специфический опыт создания теократического государства на основе суннитской и шиитской концепций власти является уникальным событием в истории становления исламской государственности.

Ключевые слова: исламское государство, исламская цивилизация, суннизм, шиизм, халифат, конституция, договор.

This article discusses the history of the formation and development of Sunni Shiite state models of Islamic statehood. Islamic civilization proposed two basic models of the state. The first model of the state was formed in the framework of the Sunni tradition, the second in the framework of the Shiite one. At present, a number of countries where Islam is the state religion, focus more or less on one of these models. The issue of creating an Islamic state is still relevant. Of particular interest and discourse are the ways of implementing the Islamic doctrine of statehood in individual sociopolitical conditions, and especially against the background of the recent intensification of the processes of the politicization of Islam. The specific experience of creating a theocratic state based on the Sunnt and Shiite concept of power is a unique phenomenon in the history of Islamic statehood.

Key words: islamic state, Islamic civilization, Sunnism, Shiism, caliphate, constitution, treaty.

Ислам цивилизациясы дүйнө коомчулугуна ислам мамлекетинин негизги эки моделин-сунниттик жана шииттик моделдерин сунуш кылды. Албетте, ислам дининдеги эки негизги агым болгон суннит жана шиит агымдары алгачкы ислам

мамлекетинин классикалык модели болуп саналган Мухаммед пайгамбардын тушунда эле түзүлгөн “Мухаммед үммөтү” коомунан жана андан кийинки “Адил халифат” деп аталган диний-саясий түзүмдөрдөн абдан эле айырмаланат. Пайгамбар жана кийин мусулмандардын салтында “Адилеттүүлөр” деп аталган халифтер түзгөн мамлекеттик форма өзгөрүүлөргө убакыттын өтүшү менен дуушар болду жана акыркы он кылымдан ашык, башаты бир бирок, бара-бара Жаратканды таануу жана аны менен болгон мамилелерде, коомдун түзүлүшүндө, укуктук маселелерде айырмаланышкан агымдар өз мамлекеттерин түзүштү. 632-661-жж. Исламды диний калыптандыруу жана араб жарым аралындагы саясий биригүү мезгили болуп калды. Кээ бир ислам аалымдары Али ибн Абу Талибдин каза болуусу менен чыныгы халифалык доор бүттү деп бүтүм чыгарып келишет. Бирок, ушул мезгилден баштап ислам башкаруу формасын түзүүгө аракет кылган мезгил деген пикир суннит агымынын өкүлдөрү тарабынан айтылып келет. Ал эми шииттер Мухаммед пайгамбар тарабынан үмөткө калтырылган “Адил халифат” доорун, буйрук-нормаларынын жана Куранда келтирилген шарият талаптарын бузуулардын башаты болуп калды деген тыянак чыгарышат.

Ислам дининин базасында түзүлгөн мамлекеттин моделдерин изилдөөдө жана анализдөөдө баштапкы ислам салтында мамлекет түшүнүгү азыркы классикалык маанидеги түшүнүктөн алыс болгондугун белгилеп алуубуз керек. Ислам мамлекетүүлүгүн расмий формага салууда Мухаммед менен бирге жер которгон мусулмандар менен мединалык ансарлардын ортосундагы “Медина конституциясы” деп аталган (622-624-жж. түзүлгөн) келишимге өтө чоң көңүл бөлүнөт. Ал келишим ошол убактагы үммөттүн саясий жашоосун, коомдук мамилелерди аныктап тургандыгын эске алсак чынында өтө эле маанилүү документ экендигин көрөбүз. Келишимде үммөттү башкаруудагы, медина жамааты ээлик кылган аймактардын кол тийгистиги жана диний ишенимине жана улутуна карабастан жарандардын теңдиги сыяктуу негизги принциптер бекитилген.

Мухаммед Пайгамбардын каза болушу менен мусулмандар бийликтин өтүшү, уюштурулушу, коомду башкаруу формалары тууралуу ойлоно башташкан. Анткени ислам ыйык булактарында бул тармакта маалымат өтө аз камтыган. Эң актуалдуу, күн тартибиндеги маселе бийлик

болгон жана анын формаларын аныктоо процесси абдан жай жүргөн. 661-ж. түзүлгөн Омейяддар халифатынын тушунда бул маселеде мусулмандар арасындага жамааттар же агымдар арасындагы ар түрдүү позициялар белгилүү болду. Сунниттер, хариджиттер халифти шайлоо жолун колдосо, шииттер пайгамбар өзү күйө баласы Алини мураскор кылып дайындаган, демек Али бийликте болуп, жыйынтыгында анын тукуму бийликти ээлөөсү керек деген бүтүмгө келишкен. Пайгамбардын урпактары гана жогорку бийликке ээ болуу укугу идеясы акыркы 13 кылымдан бери жашап келет [1].

Халифат ислам мамлекетинин формасы катары кабылданган өлкөдө анын башкаруучусуна аймакты коргоо, эл башкаруу менен эле бирге диндин негизги коргоочусу макамы да ыйгарылган. Бирок мындай милдетти борбордук бийликтин аткаруусу өтө чоң аймакты ээлеген жана көп улуттар, диний конфессиялар жашаган мамлетте ишке ашыруу кыйын эле. Ал эми 1055-ж. сельжуктардын Багдадды басып алгандан кийин халифатта жергиликтүү башчылар болуп эсептелинген султандардын бийлиги күчөгөн. Халифтин саясатта жана башкаруудагы ролу наминалдуу болуп кеңешчи даражасына чейин түштү. Ислам мамлекетинин өз алдынча султанаттарга бөлүнүүсү мусулмандар арасында да бөлүнүү тенденциясын күчөттү.

1258-ж. монгол баскынынан кийин халифат куруу аракети XVIII кылымдын аягында башталып 1517-1520-жж. Аббасид династиясынын акыркы халифи Мутаваккил халифалык ыйгарым укуктарын Осмон султаны Селимге өткөрүп берүүсү менен аяктап ислам мамлекетүүлүгүнүн жаңы этабы башталган.

Осмон империясы халифат институтун ички коомдук түзүлүштү чыңдоодо гана колдонбостон, геосаясаттагы кызыкчылыктарын да коргоодо пайдаланган. Акырындап күчкө толгон халифат мусулман үммөтүн бириктирүү максатын иш жүзүндө көрсөтө баштаган. Бул максатта Осмон империясы 1924 жылы тарыхта өкүм сүрүүсүн токтотконго чейин панисламизм диний-саясий идеологиясын батыш экспансиясына жана колонизатордук саясатына каршы колдонуп келди.

XX к. Осмон империясы кулаган соң ислам башкаруу формасын калыбына келтирүү чакырыктары суннит агымын карманган аймактардагы саясий топтор жана ислам уюмдары тарабынан көтөрүлө баштады. Араб жарым аралында

1924-ж. Абдель Азиз аль-Сауд тарабынан негизделген Сауд Араб мамлекети монархиялык башкаруу формасын тандап алганы менен өлкөдө негизги дин ислам деп жарыяланып корол мусулмандардын ыйык жайын коргоочу деп титулун алды [3]. Корол бир эле убакта мамлекет башчысы жана мыйзам чыгаруу бийлигин алмаштырган ыйгарым укукту алып жүрүүсү орто кылымдардагы халиф, султандардын укуктарын эске салат.

Бийликтин бутактарга бөлүнүү шарты мыйзамда каралганы менен анын аткарылышы өлкөдөгү кландык система жолтоо болгон. 1956-жылдан баштап өлкөдө жүргүзүлгөн саясий реформалар, Министрлер Кеңеши менен Королдун ыйгарым укуктарын жөнгө салууга багытталганы менен күтүлгөндөй жыйынтыктарды берген жок. Мамлекеттин ички жана тышкы саясатынын багыттары, негизги чечимдер королдун указы менен бекитилип келет. Өлкөдө конституциялык монархияны орнотуу аракеттери болгондугуна карабастан абсолюттук монархиянын көрүнүштөрү өкүм сүрөт [2].

Сунниттерден айырмаланып шиит агымы орто кылымдарда диний мамлекет теориясын толук иштеп чыга алган жок. Азыркы шиит моделиндеги ислам мамлекетинин пайда болушу имам Хомейни менен тыгыз байланышта. 1971-жылы “Ислам башкаруусу: аалымдардын өкмөтү” аттуу китебинде идеалдуу мамлекеттин модели тууралуу көз карашын киргизген. Андагы идеялар боюнча шиит-имаматта “жашыруун мезгилдин” башталышы менен коомду башкаруу вазыйпасы укук таануучу-аалымдарга өттү жана алардын башкаруу мөөнөтү чексиз деп мүнөздөлгөн. 1978-ж. болуп өткөн революциядан кийин Иранда бийликтин шииттик концепциясын карманган теократиялык мамлекет пайда болду жана ал жогорудагы Хомейни келтирген идеялардын негизинде түзүлдү.

Ислам мамлекеттүүлүгүнүн баардык этаптарына мүнөздүү болгон бир өзгөчөлүк – бул көп улуттуулук. Баштапкы ислам мамлекети түзүүгө негизинен арабдар катышса анын калыптануусуна, жаңы формаларга өтүүсүнө көп улуттун өкүлдөрү катышкандыгын байкайбыз. Айрыкча суннит моделин алып жүргөн мамлекеттер абдан

чоң аймакты ээлегендиктен анда жашаган бардык элдердин салтын, адаттарын, диний конфессиялардын кызыкчылыктарын эске алууга туура келген. Албетте бул мамлекеттин башкы максаты болгон ислам динин жайылтуусуна тоскоол болбой тескерисинче аны ийгиликтүү ишке ашырууга жардам берген. Сунниттер жана шииттер түзгөн ислам мамлекеттеринин саясий структурасы, башкаруу формасы, мамлекет түзүлүшү ар кандай болгонуна жана айырмалангандыгына карабай мамлекеттин негизги саясатын аныктоодо диний мыйзам болгон шариятка таянышкандыгы аларды бириктирип турат.

Жогоруда тарыхый тарыхый жактан анализделген мамлекеттин сунниттик жана шииттик моделдеринин биримдик жана өз ара айырмачылыктары болгондугун көрүүгө болот. Эки моделдин биримдүүлүктөрү төмөнкүлөр:

1) Мамлекеттүүлүктүн эки моделинин генезиси боюнча биримдиктүү жана башаты Мухаммед Пайгамбардын учурунда түзүлгөн;

2) Сунниттик жана шииттик моделдердин функционалдык биримдиги кеңири;

3) Бийликти ишке ашырууда бул мамлекеттик түзүлүштөр окшош саясий режимдерди колдонушат.

Мамлекеттүүлүктүн сунниттик жана шииттик моделдеринин эң негизги айырмачылыктары:

1) Бийликти түптөөдө эки моделдин бири мураскерлик, экинчиси элитардык тандоого таянат;

2) Эки мамлекеттүүлүк моделинин мамлекеттик структуралары бири-биринен өзгөчө айырмаланат;

3) Сунниттик жана шииттик моделдердеги укуктук системалар, укуктук мектеп-мазхабдар боюнча айырмаланат.

Адабияттар:

1. Мамытов Т.Б. Формирования и эволюция мусульманского мира. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2017. № 7. С. 238-241.
2. Энтин Л.М. Политические системы развивающихся стран. М.: 1978. – 264 с..
3. Яковлев А.И. Фейсаль и король-реформатор. М., 1999. - 223 с.

Рецензент: к.и.н., профессор Өмүрбеков Ч.К.